

Voorwoord

VAN POVERELLO TOT PAUS

‘**H**abemus papam!’ Zo klonk het na een historisch kort conclaaf op woensdagavond dertien maart 2013 op het Sint Pietersplein in Rome. ‘En zijn naam is Franciscus Primus, Franciscus de Eerste.’

Ik had het gezicht van Franciscus van Assisi wel eens willen zien bij het vernemen van dit bericht. Had er een bedroefd glimlachje om zijn mond gespeeld, omdat hij die altijd tot de minores wilde horen, tot de minsten, nu zijn naam moest lenen aan zo’n hooggeplaatste kerkvorst? Had zijn gelaat misschien een nauwelijks verholen triomfantelijk trekje vertoond, omdat eindelijk na achthonderd jaar een paus iets begreep van wat hij de pausen met wie hij zelf in zijn leven te maken had niet duidelijk had kunnen maken? Of had hij wellicht nederig de ogen neergeslagen, diep geroerd door deze nieuwe plaatsvervanger van Christus op aarde, en bij voorbaat al onvoorwaardelijk gehoorzaam aan diens gezag? Hoe het ook zij, tussen alle berichten en commentaren die er die avond wereldwijd in de media verschenen, was er helaas geen van ‘onze correspondent in de hemel’!

‘Goeienavond’, was het eerste dat de nieuwe paus tegen de naar schatting 150.000 tot 200.000 mensen op het plein zei. En dat was onmiddellijk *breaking news*. Een paus die normale mensentaal gebruikt! En die, net als de heilige wiens naam

hij koos, door zijn eenvoudige manier van preken rechtstreeks het hart van zijn toehoorders weet te bereiken.

De nieuwe paus gaat vervolgens meteen zonder veel omhaal van woorden daar op dat balkon aan het werk: bidden, en wel de gebeden die Franciscus ook zo dierbaar waren, het Onze Vader en het Wees Gegroet. Bij het Onze Vader schreef Franciscus zelfs een uitgebreide *Uitleg* die van zijn grote vroomheid, diepe eerbied en grenzeloze liefde getuigt. En voor Maria schreef hij zijn *Lofzang op de zalige maagd Maria*.

Vervolgens richt de paus zich, geheel in de geest van Franciscus, met zijn zegen niet alleen tot de katholieken, maar tot alle mensen van goede wil in de hele wereld.

De volgende dag houdt hij in een toespraak de kardinalen de boodschap voor dat 'wereldsheid' een gevaar is voor het geestelijk leven en in strijd met het volgen van Christus. Franciscus zou met grote instemming hebben geluisterd. In zijn *Testament* schreef hij bijvoorbeeld dat hij na zijn ontmoeting met de melaatsen, wat zijn bekeringsmoment was, 'de wereld heeft verlaten'. En aan zijn geestelijke zuster Clara en de vrouwen die met haar in San Damiano een kloostergemeenschap vormden, gaf hij deze raad: 'Sla geen acht op het leven buiten, want het leven van de geest is beter.'

De nieuwe paus heeft ook, net als Franciscus die wel de 'poverello' (kleine arme) wordt genoemd, een grote betrokkenheid bij de armen. We lezen nu overal dat hij in Argentinië een sober leven leidde, zelf zijn maaltijden bereidde in het eenvoudige appartement waar hij woonde en dat hij bij voorkeur met het openbaar vervoer reisde. Hij heeft zich ook regelmatig uitgesproken tegen de 'onrechtvaardige verdeling van goederen', die hij 'een sociale zonde' noemt. En hij voegde de daad bij het woord door kind aan huis te zijn in de krottenwijken en daar met de mensen te koken en te eten.

Op Witte Donderdag, een paar weken na zijn installatie als

paus, gaat hij de voeten van gevangenen wassen. In Buenos Aires kustte en waste hij in een hospice ook al eens de voeten van aidspatiënten, de melaatsen van deze tijd. Trouwens, die voetwassing, naar het voorbeeld van Jezus die vóór het Laatste Avondmaal de voeten van zijn vrienden waste, is tot op de dag van vandaag een goed gebruik in veel franciscaanse gemeenschappen.

Deze paus wil een hoeder zijn, geen heerser. Ook dat is heel franciscaans. Franciscus wilde dat zijn broeders niet geleid werden door een 'overste' maar door een gardiaan, een 'bewaarder', en op overkoepelend niveau door een 'minister', wat letterlijk 'dienaar' betekent (met daarin het woord 'minor', kleinere of mindere). De nieuwe paus weigert dan ook vanaf het begin alle symbolen van de macht, het kostbare pauselijke kruis, de rode pauselijke mantel. En hij draagt zijn eerste openbare mis voor de gelovigen niet op in de Sint Pieter maar in de eenvoudige parochiekerk van het Vaticaan, nadat hij eerst zelf nog even zijn hotelrekening is gaan betalen. Laten we hopen dat hij dat met een creditkaart deed, want van Franciscus mochten zijn broeders geld zelfs niet aanraken.

En hij roept al binnen een week na het begin van zijn pontificaat op tot een hernieuwde dialoog met de islam. Dat is andere taal dan die van paus Innocentius III, die precies achthonderd jaar geleden, in het voorjaar van 1213, een brief deed uitgaan aan alle gelovigen met de oproep 'de Ongelovigen (te weten de Saracenen of moslims) te land en ter zee te bestrijden'. Ook daarin handelt de nieuwe paus geheel in de geest van Franciscus, die in diezelfde tijd, tussen 1212 en 1214, verschillende pogingen ondernam om zelf naar de landen van de Saracenen te reizen om met hen in vrede het gesprek aan te gaan, hetgeen hem uiteindelijk pas in 1219 zou lukken.

In het licht van de huidige crisis in de kerk is het ten slotte ook niet onbelangrijk dat de nieuwe paus zich regelmatig in felle bewoordingen heeft uitgesproken tegen het misbruik en

de mishandeling van kinderen. Het zal een hels karwei voor hem worden om, zeker in de westerse landen, het vertrouwen in de geestelijkheid enigszins te herstellen. Maar de eerste indruk is dat hij tenminste vanuit zijn hart zal spreken als het gaat over wat kinderen is en wordt aangedaan.

Een nieuwe lente, een nieuw geluid dus? Er zijn veel tekenen die daarop wijzen. Bovendien is deze Jorge Bergoglio, zoon van een naar Zuid-Amerika geëmigreerde Italiaanse boekhouder, ook nog eens de eerste niet-Europese paus en de eerste jezuïet die tot dat ambt wordt geroepen. En de eerste paus die de naam Franciscus kiest.

Die naam is een programma, zo melden ons de Vaticaan-kenners nu. Maar de inkleuring van dat programma valt nog af te wachten. Want in hun eerste enthousiasme denken velen dat Franciscus van Assisi enkel een tolerante, liefdevolle mensen- en dierenvriend was, wars van dogmatiek en versleten moraal, de held van de vrije vogels, de prediker van 'back to basics' en de aanstichter tot sociale revolutie. En dat de nieuwe paus de kerk dus in die trant zal hervormen. Daar zouden ze zich wel eens danig in kunnen vergissen, al moeten we Franciscus I het voordeel van de twijfel gunnen.

Franciscus, hoe visionair en revolutionair ook, was namelijk in veel opzichten een kind van zijn tijd.

Als we de middeleeuwse context van zijn denken en doen niet doorzien en achter ons laten, is het niet moeilijk om met Franciscus als maatstaf op veel punten een uiterst conservatief programma op te stellen. Dus als de naam Franciscus een programma is, dan is dat wel een multi-interpretabel programma.

Franciscus was, net als de nieuwe paus, overtuigd van onze zondigheid en van het feit dat we enkel door Gods barmhartigheid toch nog kans maken op de hemel. Hij zag Christus als zijn grote voorbeeld, maar ook als de enige gestalte van de ware God. En hij zag het hele aardse leven vooral als een

voorbereiding op het eeuwige leven. Daarom moeten we ons lijden hier geduldig en dankbaar aanvaarden, juist zoals Christus dat deed. En al identificeerde hij zich met de armen en doorzag hij het machtsmisbruik van de hoge heren, hij predikte niet de omverwerping van de standenmaatschappij.

Wanneer het gaat over de seksuele moraal en over de plaats van de vrouw in de wereld en in de kerk, zouden velen hem vandaag voor hopeloos ouderwets uitmaken. Hij was een fervent voorstander van het celibaat en hij durfde vrouwen nauwelijks aan te kijken. Zijn broeders verbood hij ook de kloosters van vrouwelijke religieuzen te betreden. Ter compensatie was hij een passioneel vereerder van Maria, de moeder van Jezus. Homofilie was in zijn ogen ongetwijfeld een van de ergste schendingen van de door God gewilde natuurlijke orde. De lichamelijke lusten kwamen in zijn ogen sowieso van de duivel. En het begrip 'wijsheid van het lichaam' gebruikte hij enkel in negatieve zin. In zijn *Lofzang op de deugden* schrijft hij: 'De zuivere eenvoud ontmaskert de wijsheid van het lichaam.'

Franciscus was ook een trouw aanhanger van wat de kerk leert. Ieder die niet een gehoorzaam lid van de rooms-katholieke kerk was, beschouwde hij als een ketter. En ketters moesten uit de orde die hij stichtte geweerd worden, hetgeen ongetwijfeld de redding van die orde is geworden in een tijd waarin de kerk een bloedige kruistocht tegen de katharen voerde en de inquisitie instelde.

Franciscus' spiritualiteit werd dus in alle opzichten gekenmerkt door het middeleeuwse dualisme: de tegenstelling tussen het hemelse en het aardse, het geestelijke en het stofelijke, ziel en lichaam, goed en kwaad, God en de duivel. En de aarde was in zijn ogen behalve een bewijs van Gods goedheid en schoonheid ook een slagveld, waarop zich permanent de strijd afspeelt tussen twee werelden.

Intussen zijn we acht eeuwen verder. Maar juist het vast-

houden aan deze aspecten van het middeleeuwse mens-, wereld- en Godsbeeld is in onze streken een van de belangrijkste oorzaken van het leeglopen van de kerk. Het is nog maar de vraag in hoeverre de huidige paus bereid en in staat is om de kerk uit de dwangbuis van de middeleeuwse theologie en moraal te bevrijden.

De weg van Franciscus is grotendeels gebaseerd op mijn eerdere boek *Het zevenvoudige pad van Franciscus*. Ik ben de uitgever dankbaar dat hij, met een goed oog voor de actualiteit van Franciscus in onze tijd, in de recente pauskeuze aanleiding heeft gezien tot een bewerkte heruitgave.

Dit boek is geschreven vanuit een grote liefde voor Franciscus van Assisi. Ik beschouw hem al vele jaren als een van mijn grootste bronnen van inspiratie. Maar juist om de kern van waar het hem om ging te behouden en bruikbaar te maken voor deze tijd, acht ik het nodig kritisch onderscheid te maken tussen enerzijds de essentie van zijn spiritualiteit en anderzijds de middeleeuwse context waardoor hij in denken en doen werd bepaald. In dit boek komen beide aan de orde: een zo eerlijk mogelijke weergave van zijn levenswijze en zijn denkwereld, en daarnaast een poging om de essentie van Franciscus' spiritualiteit te vertalen voor vandaag. Lezers met een wat meer behoudende bril zullen wellicht schrikken van de hoeveelheden stof die in dit boek van hun Franciscus-beeld af worden gepoetst; lezers met een wat modernere bril kunnen juist weer teleurgesteld zijn door de conservatieve trekken van deze grote mysticus. Maar moge Franciscus zelf dan een bruggenbouwer zijn tussen beiden, en moge ook de nieuwe paus Franciscus I zijn naam en titel eer aandoen als pontifex maximus, grootste bruggenbouwer.

Hein Stufkens

1

LICHT UIT ASSISI

In 2012 was er in Paderborn in Duitsland een groots opgezette tentoonstelling te bezichtigen van kunst en cultuur rond Franciscus door de eeuwen heen. De titel van die tentoonstelling luidde: *Franziskus, Licht aus Assisi*. Al door zijn tijdgenoten werd Franciscus beschreven als een groot nieuw licht voor de wereld. Dat licht zou tot in onze tijd helder blijven schijnen. Hij bleek 'a man for all seasons' ...

Niemand minder dan de beroemde dichter Dante Alighieri (1265-1321) verwoordde al in zijn *Divina Commedia* het besef dat er met Franciscus een nieuwe dageraad was aangebroken. Daar vinden we de volgende enigszins cryptische verzen (*Paradiso XI, 49-54*):

'Uit deze helling, daar waar zij het meest onderbreekt
hare steilheid, werd der wereld een zon geboren,
gelijk deze somtijds stijgt uit de Ganges.

Daarom, laat hij die van deze plaats spreekt
niet Ascesi zeggen, want dat zegt te weinig,
maar Oriente, als hij het goed wil zeggen.'

Die verzen blijken te gaan over 'Francesco', zoals Dante even verderop in de tekst onthult.

'Een zon gelijk deze somtijds stijgt uit de Ganges': daarmee vergelijkt hij de man die, zo'n veertig jaar voordat hij zelf in Florence geboren werd, in Portiuncula bij Assisi was gestorven. En na de geboorte van Franciscus beschrijft Dante vervolgens in poëtische beelden diens breuk met zijn vader en zijn keuze voor Vrouwe Armoede, de stichting van de orde van de minderbroeders, de drie 'zegels op de orde' (tweemaal een pauselijke goedkeuring van de regel, en als derde het ontvangen van de stigmata of kruiswonden van Christus in zijn lichaam), Franciscus' bezoek aan de Sultan en zijn dood.

Opmerkelijk is dat de middeleeuwer Dante hier een associatie heeft met de Ganges. Dat is die heilige rivier in India, het land waar al vijf eeuwen voor Christus een ander groot licht was opgegaan: de Boeddha, en waar nog eerder de wijsheid van Veda's en Upanishads geboren was. India lag ver buiten de horizon van een West-Europeaan in de dertiende eeuw. Maar men wist wél dat dáár ergens de bron was van het licht, de plaats van de meest oostelijke zonsopgang, de Oriënt.

'Ascesi', zoals de inwoners van Assisi die stad plachten te noemen, betekent: 'Ik ben opgestegen'. 'Oriente' is van die zonsopgang als het ware de overtreffende trap.

Dante prijst de door hem zo bewonderde heilige met deze vergelijking dus de hemel in, waar hij hem in zijn visioen dan ook ontmoet. Franciscus' vriend en beschermheer kardinaal Hugolinus had dat al binnen twee jaar na Franciscus' dood gedaan: door hem heilig te verklaren, op 16 juli 1228, in het tweede jaar van zijn pontificaat als paus Gregorius IX.

Franciscus, die leefde van 1181 of 1182 tot 1226, betekent inderdaad een nieuwe dageraad voor de westerse mens.

Een 'tweede Christus', zou hij door zijn officiële biografie Bonaventura al enkele decennia na zijn dood genoemd worden. En inderdaad, Franciscus gaf zijn leven geheel vorm naar het model van Jezus' leven, en was met hem verbonden in een relatie van diepe zielsverwantschap en verregaande identificatie.

Georges Duby, een historicus uit onze tijd, schreef in zijn boek *De Kathedralenbouwers*: 'Deze man was, samen met Christus, de grote held van de christelijke geschiedenis en het is niet overdreven te zeggen dat alles wat er nu nog aan levend christendom rest direct op hem teruggaat.'

Hoewel de bewoners van de Nieuwe Wereld het wellicht vergeten zijn danken zelfs hun steden Los Angeles en San Francisco tot op de dag van vandaag hun naam aan deze heilige die de minste en armste van allen wilde zijn, en aan zijn geliefde plekje even buiten Assisi: Portiuncula met het kerkje Santa Maria Degli Angeli, dat in het Spaans Santa Maria de los Angeles heet.

Over namen gesproken: het was zeer goed mogelijk geweest dat de burgers van San Francisco nu in San Juan hadden gewoond. En dat de huidige paus niet Franciscus I had geheten maar Johannes XXIV. Dat dit niet zo is, hebben we te danken aan de vader van Franciscus. Toen die terugkwam van een zakenreis naar Frankrijk zag hij voor het eerst zijn nieuwgeboren zoon, die door zijn moeder Pica met de naam Johannes was gedoopt. Hij stond erop dat die naam veranderd werd in Francesco, 'de Franse'.

Die versie van de oorzaak van de naamsverandering van Johannes wordt niet als historisch onbetwistbaar beschouwd. Maar wel staat vast dat de rijke stoffenhandelaar Pietro di Bernardone toen nog geen benul had van wat hij zich met deze zoon op de hals had gehaald.

Bronnen

Wij weten dat intussen wél, mede dankzij het feit dat er nogal wat bronnenmateriaal is uit de tijd van Franciscus of van mensen die na zijn dood over hem vertelden.

Allereerst zijn er teksten van Franciscus zelf, zoals de twee versies van de *Regel* (respectievelijk uit de jaren 1221 en 1223), de *Vermaningen*, het *Testament*, de *Lofzangen*, en een aantal brieven. Er bleven zelfs enkele korte handgeschreven fragmenten van Franciscus bewaard, hoewel hij de meeste teksten liet opschrijven door een broeder aan wie hij ze dicteerde. Zo is er bijvoorbeeld het beroemde briefje aan broeder Leo dat hij als ‘moeder aan een zoon’ schreef, heden ten dage nog te bezichtigen in de domkerk van Spoleto. En een stukje perkament met daarop een zegenwens voor diezelfde Leo (met daaronder het Tau-kruis) en aan de andere kant de *Lofzang voor de Allerhoogste*, dat met een aantal andere Franciscus-relikwieën in een kapel van de San Francesco te Assisi is tentoongesteld.

Hoewel Franciscus niet ongeletterd was, drukte hij zich toch moeilijk in het Latijn uit, en ook zijn handschrift getuigt van een zekere onbeholpenheid. Voor hemzelf was dat overigens geen probleem. Integendeel: hij noemt zichzelf graag ongeletterd en onwetend (‘idiotia’) en geeft op die manier te kennen dat hij en zijn broeders niet (willen) behoren bij de rijken en geletterden die in de kerk en de samenleving de dienst uitmaken.

Dat is een van de punten waarop de minderbroeders verschillen van de orde der dominicanen die in dezelfde tijd ontstond, en van de orde waartoe paus Franciscus I behoort: de in de zestiende eeuw door Ignatius van Loyola gestichte orde der jezuïeten. Die hebben juist de wetenschap hoog in het vaandel.

Naast deze eigen teksten van Franciscus zijn er ook die van biografen, van wie Thomas van Celano de eerste was.

Hij moet rond 1215 in de orde zijn ingetreden en Franciscus hebben gekend, zij het niet als een broeder die dagelijks in zijn buurt was. Hij schreef de eerste *Vita* of levensbeschrijving in 1228/1229, slechts een paar jaar na de dood van Franciscus in 1226. In 1247 voltooide hij een tweede *Vita*, met de hulp van aanvullende getuigenissen van andere broeders die Franciscus (meestal beter dan hij) gekend hadden. Volgens critici was die tweede *Vita* niet echt een verbetering en liet het werk geheel te wensen over. Het materiaal dat de broeders leverden, bleef waarschijnlijk in archieven achter. In de tweede helft van de dertiende eeuw verschijnen er echter allerlei geschriften die dat materiaal als bron moeten hebben gehad, zoals het beroemde *Verhaal van De Drie Gezellen*.

Bonaventura (1217-1274), een intellectuele minderbroeder (wat voor Franciscus zelf dus als een paradox moet klinken), professor in de theologie, wilde het eens systematisch opnieuw en beter doen. Tussen 1260 en 1263 schreef hij, op verzoek van het bestuur van de orde, de biografie die bekend werd als de *Legenda Maior*, en die voor eeuwen het officiële beeld van Franciscus zou bepalen. Dit terwijl hij Franciscus niet zelf gekend had, en bovendien als voorstander van aanpassing en matiging van de oorspronkelijke richtlijnen van Franciscus v er van hem af stond. Als minister-generaal van de orde liet hij het kapittel in 1266 opdracht geven om alle voorgaande geschriften over Franciscus te vernietigen. Het zou tot 1768 duren voor er weer een exemplaar van het werk van Thomas van Celano werd gevonden.

Deze bij geestelijke en wereldlijke machthebbers populaire handelwijze om de geschiedenis eenduidig te maken mocht echter niet verhinderen dat de orde verscheurd bleef. Enerzijds waren er de gematigden, die later de 'conventuelen' zouden heten, omdat zij op geordende wijze in 'conventen' wilden samenleven. Anderzijds zij die Franciscus' strenge voorbeeld en strikte *Regel*, met name de eerste en meest

radicale uit 1221, wilden blijven volgen. Onder de naam 'spiritualen' bleven zij het kluizenaarsideaal en dat van de niets-bezittende zwerfende bedelmonnik koesteren. De bittere strijd die in de dertiende eeuw tussen beide stromingen losbarstte is levendig in beeld gebracht door John Sack in zijn roman *Het Franciscaans Verbond* (uit 2005) waarbij hij dit citaat van Bertrand Russell als motto koos: 'Als Satan bestond, zou de toekomst van de orde die gesticht werd door de heilige Franciscus hem de meest uitgelezen voldoening hebben geschonken ...'

Bonaventura werd overigens in 1482 heilig verklaard, en nog een eeuw later tot kerkleraar uitgeroepen. De tweede stichter van de orde noemt men hem wel, deze man die minister-generaal (algemeen overste) van de minderbroeders werd in hetzelfde jaar waarin hij de functie van magister regens (rector magnificus) van de Parijse universiteit aanvaardde! Het is dan 1257, Franciscus is pas dertig jaar dood. 'Laat u geen magister noemen', stond er te lezen in de *Regel* die hij zijn broeders had gegeven.

Beelden

Het is in het kader van dit boek niet de bedoeling om verder in te gaan op bronnen en biografen. Voor wie daarin geïnteresseerd is, bestaat er meer dan voldoende literatuur.

Een vraag die echter, ondanks de grote hoeveelheid materiaal, open blijft is: wie was Franciscus nu werkelijk?

Bij het beantwoorden van die vraag stuiten we onvermijdelijk op het probleem van de projectie, dat wil zeggen onze neiging om in de ander te zien wat we willen zien, weg te laten wat ons niet past en zo het zicht op de werkelijkheid buiten ons te vertroebelen door onze eigen innerlijke beelden. Soms gebeurt dat bewust, meestal onbewust.

In het geval van Bonaventura heeft er zeker bewuste beeldvorming plaatsgevonden uit ideologische en machtspolitie-

ke overwegingen. Maar zelfs als je als middeleeuwer onbevangen over een heilige wilt schrijven, dan nog wil je de verhalen over jouw heilige graag opsmukken en aandikken met anekdotes en wonderen, eventueel ook die waar andere heiligen ook al succes mee geboekt hebben. Een prachtig voorbeeld van zo'n wonderlijke verzameling verhalen zijn de beroemde *Fioretti (Bloempjes)*, voluit *I Fioretti di San Francesco*, een vrome deels legendarische en deels historische verzameling verhalen over Franciscus en zijn broeders uit de veertiende eeuw.

Waar eindigt de waarheid en begint de fantasie, de overdrijving, de mythevorming, de leugen? Neem nu die beroemde droom van Franciscus. Volgens het *Verhaal van De Drie Gezellen* zou paus Innocentius III kort voordat Franciscus in 1209 met zijn eerste broeders bij hem aanklopte om goedkeuring te vragen van de regel voor zijn broederschap, een droom hebben gehad waarin hij zag dat de kerk Sint-Jan van Lateranen (destijds het pauselijk hoofdkwartier in Rome) op instorten stond. Hij zag echter ook dat een kleine onaanzienlijke man haar overeind hield. Toen de paus enkele dagen later Franciscus op bezoek kreeg zou hij in hem die man herkend hebben die de kerk redde, en zijn verzoek om die reden hebben ingewilligd. Maar de dominicanen vertellen hetzelfde droomverhaal met als hoofdpersoon hún stichter, Dominicus, die zich de bekering van de kathaarse ketteren tot doel had gesteld en in dezelfde tijd als Franciscus probeerde een keurmerk van pauselijke goedkeuring voor zijn orde te krijgen.

Tot op de dag van vandaag lopen waarheid en verduistering rond Franciscus door elkaar. Steeds krijgt de man uit Assisi de kleur van degene door wiens ogen hij wordt gezien.

Het veranderend tijdsperspectief speelt daarin een belangrijke rol.

‘Wie op reis gaat naar het jaar 1200 reist als een antropoloog naar een ontwikkelingsland’, schreef Hélène Nolthenius in *Een man uit het dal van Spoleto*, haar grondig gedocumenteerde boek over Franciscus dat wel als een standaardwerk mag worden beschouwd. ‘Om werkelijk oog in oog te komen met een tijdvak als de middeleeuwen, zou een mens niet alleen moeten terugvinden wat de tussenliggende eeuwen zijn kwijtgeraakt: hij moet ook kwijtraken wat de tussenliggende eeuwen hebben gevonden. Zijn horizon moet zich opnieuw vernauwen. Zijn aarde moet weer plat worden. Hij moet opnieuw tot bovennatuur verheffen wat hij als natuur heeft leren zien, opnieuw buiten zich projecteren wat Freud en de zijnen in ons binnenste vonden. Slaagt hij daarin? Daar slaagt hij nooit in.’

Behalve het tijdsperspectief zijn er ook het psychisch en het ideologisch perspectief: de subjectieve voorkeuren, gedachten en gevoelens van de waarnemer, gevormd door persoonlijke ervaringen en al dan niet ingebed in bepaalde tijdgebonden stromingen en opvattingen. Hoe kijken we in de moderne westerse samenleving aan tegen Franciscus’ houding tegenover vrouwen? Wat moet een antipapist met Franciscus’ trouw aan de kerk? Heeft Franciscus wel het milieubewustzijn dat ecologen hem toedichten? Is hij wel zo ruimdenkend tegenover mensen met andere overtuigingen als de vrede-stichters zouden willen? Is hij wel zo’n rebel als de revolutionairen van hem maken?

Kunnen wij, subjectief als we zijn, Franciscus ooit zien zoals hij was? Zelfs als we de tussenliggende eeuwen zouden kunnen overbruggen, zelfs dan blijft onze persoonlijke inkleuring van het beeld bestaan.

De zoete maar in zijn eenvoud zo diep ontroerende Franciscus die ons wordt geschetst in *De Harp van Franciscus* van de katholieke Vlaamse volksschrijver Felix Timmermans is een andere dan die van de cineast Franco Zeffirelli, die van

hem een idealist in flower-power-stijl maakt. De brave heilige die een kapucijn als Cuthbert van Brighton in *Het leven van Franciscus van Assisi* ten tonele voerde is een ander dan de dramatische mysticus die te zien is in de film die Liliane Cavani in 1989 over Franciscus maakte.

Zelfs Franciscus' eigen verdeelde broeders, de 'rekkelijken' en de 'preciezen', bevochten elkaar al vanaf zijn dood met de beelden die zij van hem maakten overeenkomstig hun eigen voorkeur, overtuiging en ambitie.

Omtrent het mysterie dat een mens is, laat staan een uniek mens van het formaat van de 'poverello' of 'kleine arme' van Assisi, bestaat dus niet, of slechts bij benadering en op onderdelen, zoiets als objectiviteit.

Ook de ogen waarmee de auteur van dit boek kijkt, zijn natuurlijk in hoge mate bepalend voor de Franciscus die de lezer(es) zal ontmoeten. Als katholiek opgevoede jongen kreeg ik vooral in mijn jeugd een brave en zoete Franciscus mee. Overigens werd bij ons thuis diens medebroeder Antonius van Padua, als hulp bij het terugvinden van verloren zaken, van meer nut geacht. Maar toen ik, mede door het lezen van de Fioretti, die wonderlijke heilige uit Assisi begon te ontdekken vond ik al snel veel herkenning in het heimwee naar God, dat de drijfveer is van alle mystici en door Franciscus op zo'n hartstochtelijke wijze wordt beleefd. Gaandeweg werd ik meer geraakt door de worsteling die Franciscus omwille van dat heimwee doormaakt, bijna tot het einde toe: hij wil een man van vrede zijn, maar het conflict met zijn vader en de conflicten met zijn broeders die hem niet meer willen omdat hij te radicaal is, knagen aan zijn ziel; hij wil in eenvoud en armoede leven, maar hij wordt zo populair dat de mensen vechten om een stukje van zijn pij; hij wil gehoorzamen aan een grotere wil dan die van zijn ego, maar in zijn depressiefste perioden wordt hij gekweld door de gedachte dat de stem waaraan hij gehoor gaf de stem van de

duivel was en dat alles waarin hij gelooft en waarvoor hij leeft maar een illusie is. Hoe verscheurd moet Franciscus zich soms gevoeld hebben, hoe van God verlaten, bijvoorbeeld op momenten dat hij wilde beginnen te preken maar ter plekke voelde dat hij de geest niet had en zich met een korte zegenwens uit de voeten maakte!

De laatste jaren ontroert en inspireert Franciscus me vooral door zijn kinderlijke eenvoud en door zijn mateloze mededogen met alle schepselen. En als ik hem stervend, blind en uitgemergeld bij het kerkje van Portiuncula op de grond zie liggen, en met zijn laatste krachten aan zijn broeders hoor vragen om met hem het *Zonnelied* te zingen, dan helpt hij me te blijven geloven in een liefde die sterker is dan de dood.

De weg van Franciscus in zeven stappen

Franciscus spreekt niet alleen katholieken en zelfs niet alleen christenen aan. Ook hindoes, boeddhisten, islamieten, 'ietsisten' en atheïsten herkennen in hem de universele gestalte van de mens in wie het mysterie zichtbaar wordt. Blijkbaar schuilt er in deze man een religieuze kwaliteit die grensoverschrijdend en universeel is, zo universeel dat het mogelijk is de weg die hij ging te vertalen in termen die ook voor hen die geen enkele godsdienst aanhangen verstaanbaar zijn.

Een mens van het formaat van Franciscus behoort niet alleen tot het erfgoed van de christenheid, hij behoort tot het erfgoed van de mensheid. Hij is minstens van hetzelfde kaliber als zijn nog altijd actuele tijdgenoten uit andere delen van de wereld en met een andere cultureel-religieuze achtergrond, zoals de soefi-mysticus Rumi (1207-1273), wiens teksten eigentijdse zoekers tot op de dag van vandaag inspireren. Of de legendarische Japanse zenmeester Dogen (1200-1253), die evenals Franciscus tegen de wil van zijn familie in de weg van zijn zoekende ziel volgde en wiens onderricht voor

de moderne mens eveneens nog niets aan zeggingskracht heeft ingeboet.

Die andere zon die zo'n vijfhonderd jaar voor Christus rees in het land van de Ganges, Boeddha, de 'Ontwaakte', wees een 'Achtvoudig Pad' naar de verlichting. Dat pad bestaat uit wenken voor de juiste innerlijke instelling, de oefening die nodig is en de levenshouding die daarbij hoort. Al vele jaren is dat een pad dat ik bewonder om zijn eenvoud en helderheid. Het is een universele weg, een weg die je kunt gaan ook zonder dat je boeddhist bent. Zo'n universele 'handleiding' voor de spirituele weg vinden we bijvoorbeeld ook bij de zenmeesters als 'de tien plaatjes van de os' of bij de in de wereld van de islam ontstane Bahai als 'de weg door de zeven valleien'. Ook in het Westen is de spirituele weg beschreven. Denk bijvoorbeeld aan Teresa van Avila met haar reis door de burcht van de ziel, of Johannes van het Kruis die het beeld gebruikt van de bestijging van een berg, de berg Karmel. Franciscus beschreef de weg niet op een systematische wijze, maar hij ging en leefde de weg met een zeldzame toewijding en hartstocht. Dit boek is een poging om de weg die Franciscus ging te verwoorden.

Laten we de weg van Franciscus het zevenvoudige pad noemen. Zeven is er eentje minder dan acht, het getal dat Boeddha koos voor het formuleren van zijn pad. We zullen daar Franciscus, die altijd de mindere wilde zijn, zeker een plezier mee doen ...

In zeven stappen zullen we onderzoeken wat voor Franciscus essentieel was, en wat dat, ontdaan van de tijd- en culturgebonden context van de roomse middeleeuwen, in deze tijd kan betekenen. Dat geeft ook handvatten om, voor zover dat zo snel na diens aantreden al mogelijk is, te zien in hoeverre de huidige paus een Franciscus-programma heeft dat middeleeuws van snit is, dan wel een agenda die past bij de eenentwintigste eeuw.

In de eerstvolgende drie hoofdstukken staan we stil bij de fundamentele oriëntatie van Franciscus: op de Allerhoogste als Heer en bron van alles, en op de schepselen als onze broeders en zusters, met wie we in vrede moeten leven.

Daarna volgen drie hoofdstukken over de consequenties van deze oriëntatie in het praktische leven, die tegelijk hulpmiddelen zijn om zich op het wezenlijke te concentreren: het loslaten van de gehechtheid van het ego (armoede), het loslaten van dat wat het ego wil (gehoorzaamheid), en het loslaten van bezitsdrang en onzuivere bedoelingen in relaties (kuisheid).

Ten slotte komen we zo bij de zevende stap: leven in vreugde.

Met een boek als dit begeven we ons onvermijdelijk op het gladde ijs van de interpretatie. Wil men de teksten van Franciscus naar de letter nemen, dan zijn ze voor de moderne mens vaak tamelijk onbruikbaar en onverstaanbaar. Wat moeten wij bijvoorbeeld met Franciscus' onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan de paus en aan oversten, met het verbod aan zijn broeders om munten of geld aan te nemen of om paard te rijden?

Om de geest van Franciscus verstaanbaar en vruchtbaar te maken voor onze tijd, moeten we focussen op wat hij wezenlijk bedoelde. Dan moeten we onderzoeken wat gehoorzaamheid betekent in een tijd waarin we de verwoestende gevolgen van kadaverdiscipline hebben leren kennen, maar ook de gevolgen van de antiautoritaire opvoeding. Dan moeten we ook onderzoeken wat armoede betekent in een tijd van miljoenenbonussen en voedselbanken en waarin het paard is vervangen door de P.C. Hooftractor, en wat kuisheid betekent voor de hedendaagse mens die zich in een gepornificeerde samenleving een weg moet zoeken tussen seksuele vrijheid en een herlevende puriteinse moraal.

Ik vraag Franciscus daarom aan het begin van dit boek maar bij voorbaat vergiffenis voor het veelvuldig overtreden van dit uitdrukkelijk verbod dat hij in zijn *Testament* liet vastleggen: 'Al mijn broeders, geestelijken en leken, verbied ik uitdrukkelijk op gehoorzaamheid, om aantekeningen bij de *Regel* of bij deze woorden te maken in de zin van: dit moet zo begrepen worden.'